

SJEĆANJA NA DOGAĐAJE

Na postavljeno pitanje dao bih neke najosnovnije biografske podatke. Rodjen sam 9. januara 1897. godine u Laktašima u porodici Miloša i majke Marije, rođjene Kalafatić. Otac je u Laktašima imao svoju trgovinu i smatrao se bogatijim čovjekom. Imao je svoju birtiju sa kafanom, izdvojenju trgovačku radnju kolonijalnom robom i vlastitu pekaru za pečenje hljeba i mesa. Njegov ugostiteljski objekat pružao je usluge gostima banje. Bio sam jedinac.

Oca se ne sjećam jer je umro naredne godine (1898.), a majka se uskoro preudala za Djordja Malinovića. Baka me je preuzela i odvela u Mrkonjić grad, tada Varcar Varkuf, gdje sam s njom i stricem Jovom Čulićem, zemljoradnikom, proveo najraniju mladost.

Prvi, treći i četvrti razred osnovne škole pohađjao sam u Mrkonjić Gradu. Iz tog perioda sjećam se učitelja ~~Jožefa~~ Buneka i Osmanagića iz Višegrada. Drugi razred osnovne škole pohađjao sam u Maglajanima u tamošnjoj Srpskoj osnovnoj školi. Naime, te sam godine došao kod majke. Budući da u Laktašima nije bilo osnovne škole, a da ne bih daleko pješačio, majka me je smjestila kod šumara u Maglajanima da bih redovno mogao pohađjati nastavu.

Nakon završetka osnovne škole upisao sam se u ~~reálnu~~ ^{Klasičnu} gimnaziju u Sarajevu jer su rođjaci smatrali da bi bilo šteta ako ne nastavim dalje školovanje. Školovao sam se zahvaljujući pomoći društva "Prosvjeta", a dijelom i na račun instrukcija koje sam držao. U mom razredu bio je Danilo Buzadžić iz Banje Luke, koji je kasnije nastavio školovanje u Bogosloviji. Ostali djaci bili su mahom djeca činovnika austrougarske administracije.

S obzirom da sam bio odličan djak, nastavio sam školovanje u Učiteljskoj školi u Sarajevu. Izdržavao sam

se uglavnom na isti način. U Učiteljskoj školi u mojoj generaciji bili su Kamenko Milošević, Bogdan Mirković, Stevo Škorić (iz Banje Luke, stanovao je u ulici koja je dobila ime Pribičevića sokak) i drugi. S njima sam i najčešće bio u društvu. U starijoj generaciji bili su: Cvetko Popović, Jovo Grubor, Aco Zorić (iz Drvara), Lazar Djukić (iz Ključa), Vojislav Bogičević i drugi.

Po dolasku u Učiteljsku školu uključio sam se u organizaciju srpskohrvatske napredne omladine koja je djelovala u školi. Uključio sam se 1913. godine. Organizacija je bila konspirativne naravi. U svakom razredu bila je neka vrsta ćelije u kojoj su bili učenici iz odjelenja. Kao povjerenik u mom razredu bio je Kamenko Milošević. O svim značajnim pitanjima zajedno smo se dogovarali. Na bazi tih i takvih dogovora rješavali smo eventualno nastale probleme, odnosno utvrđivali zajednički stav kako ćemo nastupati. Pod uticajem balkanskih ratova razvila se misao da će doći do rata u koji ćemo i mi biti uključeni. Zbog toga smo i išli na Darivu i Trebević gdje smo izvodili izvidjačke vježbe ~~sastav~~^{skaut-}skog karaktera. Vježbali smo u orijentaciji jer smo znali da će nam to biti potrebno. Ideja o ujedinjenju jugoslovenskih naroda u jednu državu bila je stalno prisutna. U tom cilju održavana su i predavanja čiji je bio cilj da takve ideje još više razvija u svijest o potrebi nacionalne slobode. U ovoj našoj organizaciji bilo je i Hrvata, a vjerujem i Muslimana jer mi nije bio poznat sastav drugih grupa. Čitav se rad, naime, odvijao na principu tajnosti.

Još prije dolaska Ferdinanda u Sarajevu u junu 1914. godine dobili smo zadatak da se uklonimo iz grada. Razlozi nam nisu objašnjavani. Jednostavno, trebalo je negdje da odemo. Ja sam otputovao u Mrkonjić grad kod svojih. Tamo me je i zatekao atentat. Meni, kao i svima koji nisu voljeli austro-ugarsku okupaciju, bilo je drago zbog uspjeha atentata.

Kako sam kasnije doznao, u Laktašima su me tražili da me uhapsu. Tražili su me u Laktašima jer je u dokumentima stajalo da sam iz Laktaša. Tamo su ustanovili da se nalazim u Mrkonjić gradu. Tu su me i uhapsili 27. jula 1914.

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK 209-146-^{IV}/136

Po naredjenju sreskog načelnika Gotesmana došli su da me uhapsu žandarmi, koje su tada nazivali oružnicima. Odveli su me u sreski zatvor i odmah su počela unakrsna ispitivanja s kim sam se sve družio i sastajao, koga sam sve u Sarajevu i Učiteljskoj školi poznavao. Insistirali su na detaljima poznanstava, kao i na priznavanju da sam i ja član ilegalne revolucionarne organizacije. Znao sam da im je bio osnovni cilj da nađu bilo kakav kompromitirajući materijal. Od optužbi branio sam se tvrdnjama da sam kao odličan đjak bio u nemogućnosti da se bilo s čim drugim bavim osim učenjem. Objašnjavao sam im da za učenje treba mnogo vremena, a da onaj koji želi da bude odličan đjak mora svo svoje vanškolsko vrijeme utrošiti na učenje.

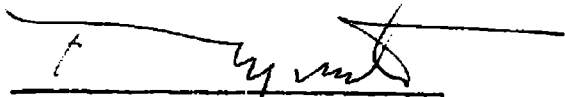
U zatvoru sam ostao do maja 1915. godine, a onda sam prebačen u Travnik gdje je bilo organizirano sudjenje. I na ovom sudjenju branio sam se na sličan način. Ipak sam osuđen na 6 nedelja zatvora, što sam još ranije odležao.

Tužilac nije bio zadovoljan presudom i uložio je žalbu. Medjutim, nisam dočekao rezultat apelacije jer su me mobilisali u vojsku.

Služio sam vojsku u Pilišverešvaru u blizini Pešte. Kasnije su me prebacili u Pilišćabu, mjesto udaljeno 6 km. od bivše lokacije. Tamo je i formiran maršbataljon, mislim XVI, za front u Galiciji. Na front sam otišao sredinom 1916. godine. Došli smo prvo u mjesto Jêzerana u Galiciji, a zatim su slijedila razna pomjeranja na frontu.

Još u Pilišćabu upoznao sam Todora Djordjevića i Iliju Balordu iz Trebinja. Moj najbliži i nerazdvojni drug bio je Danijal Samokovlija iz Travnika (poslije drugog svjetskog rata bio je sekretar Narodne banke u Sarajevu). Bio je izuzetno dobar drug. Prijateljstvo i bliskost medju nama jedino se i moglo stvarati u ratnim danima. Danial je bio ponosan na Bosnu i nije dozvoljavao da bilo ko vredja Bosnu i Bosanac. Čak je i ošamario kad mu je sudetski Njemac po prezimenu Kacer kao Bosanac opsovao kralja Petra I. Ovaj ga je incident mogao skupo koštati. Poučio sam Daniala kako treba da se brani na saslušanju. Rekao sam mu da se kao Musliman izvlači na vjeru. Tako je i postupio.

Banja Luka, 21. februara 1975.-

(Bogdan Čulić)

(Nastavak)

Na saslušanju branio se da muslimanska vjera zabranjuje da se vrijeđaju strani državnici. Budući da sam dobro poznao njemački jezik, i mene su pozvali za svjedoka. U svom sam svjedočenju potvrdio Danialove navode.

Na italijanski front prebačen sam krajem 1917. godine. Jedinica je bila smještena prvo na Monte Baricati, a potom i Monte Meleti. Tu smo ostali do jedno tri mjeseca prije završetka rata. Pred sam kraj rata našli smo se u jednom gradiću u južnom Tirolu, mjestu Rovereto.

Od moje mobilizacije pa sve do kraja rata u vojsci me je pratila oznaka "PV", oznaka za politički sumnjive osobe. Gdje god sam dolazio nova je jedinica prethodno dobila ovabi- jest da sam politički sumnjiv, politički nepouzdan. Sve je to bilo u vezi sa ranijim sudjenjem.

Zaboravio sam spomenuti da me je kao optužujući materijal posebno teretila cedulja koju su kod mene našli prilikom hapšenja. Na toj ceduljici je pisalo: "Kvala vam na onome što ste uradili u nedelju!". U toku isledjenja na ovome su posebno insistirali jer su ovaj tekst dovodili u neposrednu vezu sa samim činom atentata. Uzalud sam se trudio da im uvijek i iznova dokazujem da je to bila cedulja djevojke u kojoj mi zahvaljuje na pomoći koju sam joj pružio. Naime, iza nje se prikradalo jedno derište koje je namjeravalo da joj ukrade buket cvijeća koji je ona nosila. U trenutku kada je namjeravalo da ukrade, to sam dijete šćepao i onemogućio kradju. U znak zahvalnosti za ovo, ova je djevojka kasnije bacila sa prozora ovu ceduljicu koja me je skupo koštala i mnogo teretila. Nikako nisu htjeli da vjeruju da se sve tako zbilo.

Austrougarsko vojno rasulo zateklo nas je u povlačenju preko Trenta, Merana, Rešenšajdela prema Beču. U Beč nismo ni ulazili jer su nas upozorili na revolucionarna zbivanja u gradu. Pošli smo prema Mariboru. Tamo smo koncem novembra 1918. godine zatekli američke vojnike. Iz Maribora krenuo sam za Zagreb. Iz Prijedora sam željeznicom Ota Štajnbajsa otišao do Jezera, a odavde kolima i pješke do Mrkonjić Grada (tadašnjeg Varcar Vakufa).

U martu-aprili 1919. godine došao sam u Derventu na polaganje mature u Učiteljskoj školi. Nakon već poznatih doga-

djaja u Sarajevu, Učiteljska škola je cijela prebačena u Derventu tako da je ovo preseljenje imalo svoju političku pozadinu. Tako sam u Derventi maturirao. Polagalo se po starom programu jer novi nije bio donesen.

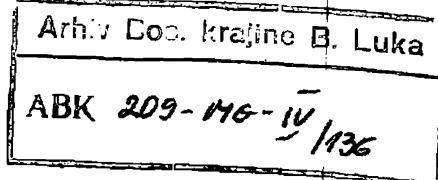
U jesen 1919. godine postavljen sam za učitelja u Mrkonjić Gradu u Mušku osnovnu školu. Ovo mi je bilo prvo namještenje, ali u ovoj školi nisam ostao do kraja školske godine jer su me već u aprilu 1920. godine premjestili u Međnu. Osnovna škola u Međnoj bila je nova škola obrazovana da bi oko 60 dječaka i djevojčica moglo da pohađa prvi razred. Škola je bila smještena u crkvenoj, parohijskoj kući. U prizemlju su bile prostorije parohije, a na spratu jedna učionica za nastavu. Sav školski inventar bio je nov, ali nije bilo učila. Zbog nedostatka učila morao sam da se šalazim na razne načine da bi im mogao mnoge stvari objasniti. Pošto nije bilo stana za učitelja stanovao sam kod popa Ilije Krpića.

Bio sam u Međnoj prvi učitelj, ali sam već 1921. bio premješten u selo Bjelajce. Ova škola u Bjelajcima imala je svoju školsku zgradu, podignutu sa vrijeme^{me} Austrougarske. Zgrada je bila zidana. U prizemlju se nalazila učionica dosta prostrana, a na spratu stan za učitelja sa dvije sobe, kuhinjom i špajzom.

Prije mog dolaska u ovoj je školi radila jedna učiteljica. Škola je imala prostrano dvorište sa modernom stalom i šupom za drva. Austrijska uprava podigla je jednu ovakvu školu u čisto propagandne svrhe jer je škola bila na prometnoj cesti Banja Luka - Mrkonjić Grad. Takva jedna škola sa dobrom zgradom, velikim dvorištem i baštom stvarala je utisak kao da se austrougarska uprava stvarno stara o prosvjetivanju. Dakle, težilo se za propagandnim efektom.

U ovoj sam školi ostao sve do 1926. godine. Škola je imala svoju biblioteku, zemljopisne karte, slike, neka učila i sl. Pošto je bila samo jedna učionica, nastava se za oko 60 učenika iz sva četiri razreda izvodila paralelno. Školu su pohađali učenici sve tri nacionalnosti jer su u školu dolazila i djeca iz okolnih sela: Liskovica, Vlasinje i Staro selo. Zbog uslova rada, u ovoj je školi bilo zaista lijepo raditi tako da sam bio zadovoljan.

Već se tada opažalo interesovanje pojedinih po-

litičkih partija za selo, ali za dobijanje svojih političkih pristalica, a ne za bilo kakav društveni rad koji bi unapredjivao selo i društvene odnose.

Školski inspektori skoro da i nisu dolazili. Ponekad su nas samo zvali u Mrkonjić Grad na skupove učitelja.

Godine 1926. premješten sam u Mrkonjić Grad, gdje sam i započeo školsku 1926/27. godinu kao upravitelj Muške osnovne škole. Izuzev Radumilo Mišana, ostali učitelji bili su tek početnici: Vaso Smiljanić, Radmila Kovačević, Nadežda Ćurković i Smilja Mitrović. Bio sam dosta angažovan na prosvjetnom polju jer sam istovremeno radio i kao prosvjetni referent za Srez Mrkonjić Grad.

Godine 1933. premješten sam u Banju Luku. Premda sam želio da radim u školi, školski nadzornik Danilo Uzelac me je angažovao za rad na administrativnim poslovima u tadašnjem Srezu. Kada je obrazovana banovina, Derviš Tafro angažovao me je kao finansijskog referenta u Banovinskoj upravi. Na tom mjestu ostao sam do 1941. godine. Dok nisam prešao u Banovinsku upravu, u pojedinim školama s vremena na vrijeme zamjenjivao sam pojedine odsutne učitelje. Po obrazovanju Banovine poslovi su me apsorbivali tako da nisam mogao da radim neposredno kao učitelj.

Bio sam nekoliko godina u Upravnom odboru Udruženja učitelja, a i blagajnik Gradjevinskog odbora za izgradnju današnjeg Pozorišta (prije: Spomen doma kralja Petra I). U Udruženju učitelja jedno je vrijeme bio predsjednik Milan Stambolija, a bibliotekar Jovo Grubor.

Milan Stambolija, Jovo Grubor i ja bili smo inicijatori da KAB dobije prostorije za svoj društveni rad. Milan Stambolija dobio je molbu rukovodstva KAB-a. Prije sjednice Udruženja učitelja pozvao je Jovu Grubora i mene i obavjestio o tome. Milan je tada bio predsjednik Udruženja učitelja, a i sekretar Odbora za izgradnju doma. On me je tada obavjestio da će se neko protiviti da KAB-u damo prostorije za korišćenje i to obrazlagati stavom da su kabovci komunisti. Pošto je njemu bilo nezgodno da kao predsjednik zastupa stav da se prostorije dadu KAB-u na korišćenje, predložio mi je da ja budem zagovornik. To sam i uradio. Ne sjećam se ko se sve protivio, ali je većina odlučila da se molbi izadje u su-

sret. Meni je lično bilo drago, a i Milanu i još nekima, što je omladina dobila prostor za svoj društveni život. Za korišćenje prostorijski plaćala se neka manja simbolična svota.

Sjećam se da je u Odboru za izgradnju spomen doma postojao nekakav antagonizam, ali se ne sjećam kakav i među kojim članovima. Znam samo da nije bio bezazlen.

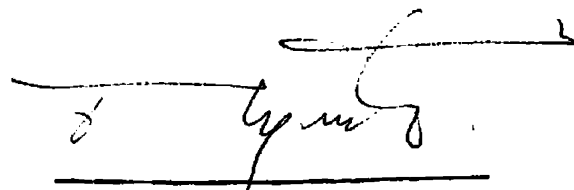
Poznavao sam dobro Branka Zagorca. Upoznali smo se u Mrkonjić Gradu dok je bio nastavnik Gradjanske škole. Branko je bio pristupačan i društven, veoma dobar drug.

Derviš Tafro bio mi je načelnik u Banskoj upravi. U poslu je bio veoma služben, ali i pravičan. Nije volio bilo kakva zapetljavanja. Jednostavno, želio je da službene dužnosti i poslove razdvoji od privatnog života. Znam da je u formularu koji je trebalo popuniti poslije dolaska ustaške vlasti u Banju Luku naveo da je Srbin. Učinio je to demonstrativno izražavajući kroz to svoj lični stav prema ustaškom režimu. Vjerovatno da je zbog toga imao i posljedica.

Zaboravio sam da napomenem da je u mom odjeljenju prvog razreda Učiteljske škole bio Rudolf Gržeta, veoma napredan omladinac. Koliko mi je poznato, njegov je otac bio upravnik Crne kuće u Banjoj Luci. Da bi pomogao zatvorenicima u vrijeme poznatog veleizdajničkog procesa, Rudolf Gržeta se javio za dežurnog stražara. To ukazuje na njegov patriotizam.

U julu 1941. godine otišao sam u Srbiju. Pomoću veza dobio sam propusnicu za put do Zemuna. Iz Zemuna prebacio sam se u Beograd. U Beogradu su me primili u službu. Premjestili su me za finansijskog referenta u Užice. Za vrijeme poznate eksplozije municije u Užicu u novembru 1941. godine poginuo mi je sin Branislav u 20. godini života. To je bio strahovit udarac za mene i suprugu. Pred kraj rata zbog neishranjenosti i bolesti izgubio sam i kćerku.

24. februara 1975. godine
Banja Luka

(Bogdan Čulić)

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK 209-MG-IV/1136